

DANUTA PYTEL-PANDEY

Uniwersytet Wrocławski, Polska

danuta_pandey@op.pl

Niegrzeczność jako sposób na realizację intencji komunikacyjnej nadawcy (na przykładzie języka rosyjskiego)

Badacze procesu komunikacji poświęcają wiele uwagi grzeczności językowej, której zachowywanie jest jednym z podstawowych wymogów skutecznej komunikacji międzyludzkiej. W związku z tym poza opracowaniami naukowymi powstają także liczne poradniki oraz podręczniki grzecznego zachowania językowego i dobrych manier. Zdecydowanie mniejszą popularnością cieszy się problem niegrzeczności, a jeśli już przykuwa zainteresowanie badaczy, to zwykle rozpatrywany jest jako zjawisko niepożądane, którego należy unikać. Niegrzeczne zachowania językowe są jednak nie tylko wynikiem niedostatecznej kompetencji językowej lub komunikacyjnej, lecz pojawiają się bardzo często w komunikacji międzyludzkiej jako zamierzone, celowe działanie. Stają się one wówczas narzędziem, które w mniemaniu nadawcy ma pomóc w realizacji jego intencji. Takim sytuacjom komunikacyjnym w języku rosyjskim zostanie poświęcona uwaga w tym artykule.

1. Niegrzeczność językowa i jej podłoże

1.1. Niegrzeczność językowa

Zachowaniem językowym społeczeństw rządzą normy, które zostały wykształcone w trakcie ich rozwoju historyczno-kulturowego. Każda społeczność wytwarza własny szereg reguł — nakazów, zakazów, zaleceń — składających się na całość kontroli nad jednostką będącą jej członkiem w różnych sferach podejmowanej przez nią działalności. Jednym z regulatorów życia społecznego są normy obyczajowe i podrzędne im reguły grzecznościowe¹. Pojęcie grzeczności w poszczególnych społeczeństwach podlega dyferencjacji kulturowej i nawet

---

¹ Zob. M. Marcjanik, *Normy regulujące językowe zachowania grzecznościowe*, „Przegląd Humanistyczny” 1990, XXXIV, s. 77–82; *idem*, *Grzeczność jako zasada współpracy konwersacyjnej*

w stosunkowo spójnej Europie istnieje pewne zróżnicowanie w pojmowaniu tego terminu. Dla języka rosyjskiego: вежливость — учтивость, обходительность, предупредительность²; dla języka polskiego: grzeczność — sposób zachowania świadczący o dobrym wychowaniu; bezinteresowna przysługa³; dla języka niemieckiego: Höflichkeit — gesittetes Benehmen, Zuvorkommenheit⁴, natomiast dla angielskiego: politeness — having or showing good manners or respect for other people; socially correct or proper⁵. Definicje grzeczności przyjęte w danym języku bezpośrednio warunkują językowe zachowanie grzecznościowe, które werbalizowane jest w komunikacji pomiędzy jego użytkownikami poprzez dobór właściwych formuł etykiety językowej. N. Formanowska, w odniesieniu do języka rosyjskiego, nazywa grzeczność demonstracją szacunku wobec drugiego człowieka, która świadczy o poszanowaniu godności jednostki⁶. Natomiast J. Prochorow oraz I. Sternin badając komunikacyjne zachowania Rosjan doszli wniosku, że:

Категория вежливости в русском коммуникативном сознании тесно связана с понятием культурности и представлена «негативно» — как отсутствие грубости, некультурности. Для русского сознания в большей степени вежливость рассматривается как желательное качество общения, но допускающее исключения; более императивна вежливость к знакомым, чем к незнакомым («Ты мне никто, поэтому я тебе скажу...»)⁷.

Zarówno N. Formanowska, jak i K. Ożóg wymieniają pięć głównych funkcji grzecznościowych:

- zwrot do adresata;
- kulturalne rozpoczęcie dialogu — powitanie;
- kulturalne zakończenie dialogu — pożegnanie;
- podziękowanie za przysługę;
- przeproszenie za nietakt⁸.

Zwroty te są nieodzowne do prawidłowej komunikacji między interlokutorami, a ich zaniechanie może wywołać silną reakcję: od poważnego zakłócenia komunikacji aż po jej przerwanie. Poza nazwanymi formułami rozmówcy muszą

nej. Grzeczność jako gra — strategie grzeczności. Grzeczność jako przejaw kompetencji komunikacyjnej (kulturowej), [w:] *idem, Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa 2008, s. 19–22.

² *Ibidem*; Большой толковый словарь русского языка, www.gramota.ru (dostęp: 16.01.2016).

³ www.sjp.pwn.pl (dostęp: 16.01.2016).

⁴ www.duden.de (dostęp: 16.01.2016).

⁵ www.merriam-webster.com/dictionary (dostęp: 16.01.2016).

⁶ Н.И. Формановская, *Речевой этикет в русском общении. Теория и практика*, Москва 2009, s. 40; zob. też *idem, Речевой этикет как коммуникативный контакт*, [w:] *idem, Коммуникативный контакт*, Москва 2012, s. 96–135.

⁷ Ю.Е. Прохоров, И.А. Стернин, *Русские: коммуникативное поведение*, Москва 2011, s. 302; Т.В. Ларина, *Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций*, Москва 2009, s. 434–435.

⁸ К. Оżóg, *O niektórych aspektach semantyki zwrotów grzecznościowych*, [w:] *Язык а культура*, t. 6. *Польска етыкета языкава*, red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik, Wrocław 1992, s. 51–52; Н.И. Формановская, *Русский речевой этикет. Лингвистический и методический аспекты*, Москва 2008, s. 124.

respektować pewien model postępowania w trakcie aktu komunikacji, aby była ona satysfakcjonująca dla obu stron, tzn. używając terminu H.P. Grice'a — stosować nadrzędną Zasadę Kooperacji i wynikające z niej cztery maksymy (ilości, jakości, odniesienia i sposobu)⁹ oraz zasad grzeczności sformułowanych przez P. Brown i S. Levinsona¹⁰. Przejawem takiego postępowania jest następujący scenariusz opracowany przez N. Formanowską:

— Nadawca nie może niszczyć adresata poprzez obrazę, lekceważenie, znieważenie.

— Powinien on demonstrować szacunek wobec odbiorcy. Nie może stawiać siebie w centrum uwagi, powinien poddawać się krytycznej samoocenie, nie narzucać swoich poglądów i taktownie przekonywać partnera do swojego zdania.

— Odbiorca powinien znajdować się w centrum uwagi nadawcy, który musi uwzględniać jego role społeczne, zainteresowanie tematem rozmowy, zdolność rozumienia przedmiotu rozmowy.

— Nadawcy zaleca się stopniowe rozwijanie tematu rozmowy, tak aby łatwo było wyciągnąć płynące z niej wnioski w trakcie jej przebiegu.

— Nadawca nie może zapomnieć, że ludzka możliwość koncentracji uwagi jest ograniczona, a optymalna długość wypowiedzi ustnej to ok. 5–9 zdań. Z tego powodu ciągła wypowiedź nie powinna trwać dłużej niż 45 sekund. Ponowną koncentrację uwagi słuchającego pozwoli przykuć użycie środków służących adresacji i autoryzacji tekstu.

— Należy stosować takie środki językowe do przekazania swoich myśli, uczuć, życzeń potrzeb, które odbiorca będzie w stanie zrozumieć.

— Nadawca nie może zapomnieć, że podczas bezpośredniej komunikacji odbiorca nie tylko słyszy, ale też widzi swojego współrozmówcę, a więc powinien on stosować odpowiednią intonację i właściwe niewerbalne środki komunikacji¹¹.

Zachowanie rozmówców sprzeczne z powyższymi wskazówkami traktowane jest jako niegrzeczne i wywołuje u odbiorcy negatywne emocje. Definicji niegrzeczności językowej bliskie będzie zatem stwierdzenie, że jest ona nieprzestrzeganiem reguł grzeczności językowej. Innymi oznakami tego zjawiska graniczącymi z agresją werbalną lub wręcz będące jej przejawem są:

— nierespektowanie pozycji społecznej, wieku rozmówcy, stopnia zażyłości pomiędzy uczestnikami aktu komunikacji;

⁹ H.P. Grice, *Logika i konwersacja*, „Przegląd Humanistyczny” XXI, 1977, s. 88–92.

¹⁰ P. Brown, S. Levinson, *Universals in language usage: Politeness phenomena*, [w:] *Questions and politeness. Strategies in social interaction*, red. E.N. Goody, Cambridge 1978, s. 106–133.

¹¹ Н.И. Формановская, *Речевой этикет в русском общении*, s. 50–51. Znaczącym elementem spinającym powyższy scenariusz jest stopień zażyłości między rozmówcami, na który zwraca uwagę L. Cirko — *Plaszczyzny akceptowalności*, [w:] *idem, Akceptacja w komunikowaniu się. Między preskrytywizmem a permissywizmem*, Wrocław 2009, s. 247. „Im większa zażyłość, tym większa tolerancja wobec partnera i jego zachowań komunikacyjnych. Nieznajomość bądź słaba znajomość między komunikującymi się sprawia, że zachowania komunikacyjne są nieprzewidywalne. Tym samym rośnie napięcie w sytuacjach konfliktogennych (polecenie, odmowa, brak empatii)”.

- używanie niestosownych form semantyczno-syntaktycznych, np. bluźnierstwa, wulgaryzmy;
- ignorowanie wypowiedzi rozmówcy, np. pozostawianie pytań bez odpowiedzi;
- kompromitowanie;
- oskarżanie;
- ośmieszanie;
- wyśmiewanie;
- kpina;
- szyderstwo;
- kłamstwo;
- kłótnia;
- groźby¹².

1.2. Przyczyny niegrzeczności językowej

1.2.1. Społecznie akceptowane lub traktowane z wyrozumiałością

Niegrzeczność językowa ma różne podłoża. Źródłem jej mogą być braki w edukacji i wychowaniu, które spowodują nieznamość reguł grzecznego zachowania obowiązujących w danej grupie społecznej, a w konsekwencji doprowadzą do nieakceptowanych zachowań. Doskonałym przykładem takich sytuacji jest zachowanie małych dzieci, które np. do wszystkich dorosłych zwracają się używając bezdystansowych form adresatywnych, budując krótkie wypowiedzi o charakterze żądań itp., np.:

- *Дай мне эту игрушку!*
- *Не мешай!*

Zachowanie takie do ok. 5 roku życia dziecka nie budzi zazwyczaj zastrzeżeń otoczenia, a powoduje jedynie pouczające wypowiedzi typu:

- *Большие дети так не говорят.*
- *Начо сказать: мама, папа, бабушка...*¹³

Przykładem nieświadomej niegrzeczności dzieci w języku rosyjskim może też być użycie w wypowiedzi zaimków: **он, она** w odniesieniu do osób obecnych, uczestniczących w rozmowie, a należy zwracać się po imieniu lub imię + Patronimicum, np.:

- Małe dziecko: — *Она мне игрушку подарила.*
- Mama (poprawia): — *Не она, а Ирина Андреевна.*

¹² Zob. M. Peisert, *Agresywne zachowania językowe angażujące otoczenie*, [w:] eadem, *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wrocław 2004, s. 136–153.

¹³ D. Pytel-Pandey, *System adresatywny współczesnego języka niemieckiego i rosyjskiego. Konfrontacja socjolingwistyczna*, Wrocław 2003, s. 103.

Braki w znajomości reguł grzecznościowych u dorosłych nie będą przyjęte już tak łagodnie, pobłażliwie i mogą spotkać się z ostrą reakcją otoczenia.

Inną przyczyną omawianego zjawiska jest niedostateczna kompetencja językowa i komunikacyjna wynikająca ze słabej znajomości kultury i języka, które dla nadawcy są obce. Odbiorcy widząc nieporadność rozmówcy najczęściej także nie czują się w takich sytuacjach nieodpowiednio potraktowani, a wręcz chętnie służą pomocą, jeśli jest taka potrzeba.

Ze zrozumieniem otoczenia i współczuciem spotka się też najczęściej nieprzestrzeganie reguł przez osoby w podeszłym wieku, chore, upośledzone, z racji tego, że ze względu na stan zdrowia nie mogą one w pełni kontrolować swojego zachowania.

Na pewną wyrozumiałość graniczącą z politowaniem i lekceważeniem mogą zwykle też liczyć osoby będące pod wpływem alkoholu lub innych środków odurzających.

Nie podlega ocenie niegrzeczne zachowanie służb ratujących życie, zdrowie i mienie ludzi, a więc lekarzy pogotowia, strażaków, policjantów, żołnierzy będących na służbie. Szybkość i dramatyczność wydarzeń bezwarunkowo zezwala na niegrzeczne zachowania językowe wobec poszkodowanych dla ich dobra, ze względu na wartość nadrzędną — życie ludzkie, a także konieczność błyskawicznego opanowanie paniki, strachu, hysterii itp.

1.2.2. Społecznie nieakceptowane, piętnowane

Społecznie nieakceptowana, piętnowana jest niegrzeczność językowa wynikająca z celowego naruszania reguł grzeczności językowej przez osoby, które je znają oraz są w pełni władz umysłowych i fizycznych. Źródło niegrzeczności językowej graniczącej z agresją językową lub kwalifikowanej już jako zachowanie agresywne, badacze tego zjawiska upatrują w kilku przyczynach:

- poczucie zagrożenia,
- frustracja,
- bardzo silna chęć dominacji,
- ekstremalny poziomu determinacji nadawcy dążącego do osiągnięcia celu za wszelką cenę,
- jako metoda radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych¹⁴.

Czynnikami dodatkowymi są według mnie:

- silna, niemożliwa do opanowania niechęć do rozmówcy;
- kompleksy i silnie obniżona samoocena;
- reakcja wynikająca z poczucia krzywdy wcześniej wyrządzonej przez współrozmówcę;
- nieumiejętność radzenia sobie w sytuacjach stresujących, konfliktowych, o dużym napięciu emocjonalnym;

¹⁴ T. Smereka, *Agresja i życzliwość w kontekście zachowań komunikacyjnych*, [w:] *Język a kultura*, t. 17. *Życzliwość i agresja w języku i kulturze*, red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, Wrocław 2005, s. 69–79; I. Kamińska-Szmaj, *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*, Wrocław 2007, s. 52; M. Peisert, *op. cit.*, s. 18–31.

— chęć demonstracji niezależności od norm społecznych, kulturalnych, obyczajowych — demonstracyjne łamanie wszelkich reguł modne w niektórych kręgach (np. tzw. celebryci), jako przejaw chęci zwrócenia na siebie uwagi publicznej, zaistnienia w mediach;

— przynależność do młodzieżowych grup rówieśniczych, w których jest ona aprobowana jako przejaw sprytu, ciętego języka, umiejętności radzenia sobie w konfliktach¹⁵;

— funkcjonowanie w środowisku gdzie niegrzeczność, przemoc, agresja są normą (np. grupy przestępcze).

2. Rodzaje niegrzeczności językowej

Za E. Ziemiąską wydzielę dwa rodzaje niegrzeczności językowej, rozbudowując jej podział o kolejne dwa:

— niezamierzona, nieświadoma — wynikająca z: niedostatecznej kompetencji językowej albo niedostatecznej znajomości zasad grzeczności, braków w wykształceniu lub wychowaniu, choroby, starości, upośledzenia;

— zamierzona, celowa — jako przejaw chęci poniżenia, obrażenia odbiorcy, wyartykułowania niezadowolenia nadawcy, będąca rodzajem ukrytej lub jawnej agresji językowej¹⁶;

— zamierzona, celowa — jako środek nacisku na odbiorcę — do osiągnięcia konkretnego zysku nadawcy, narzędzie służące do realizacji celu nadawcy, który przyniesie mu wymierną korzyść, a stratę odbiorcy;

— zamierzona, celowa — będąca wynikiem sytuacji ekstremalnie niebezpiecznej dla odbiorcy, w celu ratowania jego zdrowia i życia.

2.1. Niegzeczność niezamierzona, nieświadoma

O tym rodzaju niegrzeczności pisałam podając źródła niewłaściwego zachowania¹⁷. W odniesieniu do dzieci i osób w pełni władz umysłowych jest ona zjawiskiem przejściowym, okres jej trwania uzależniony jest od możliwości intelektualnych i chęci mających bezpośredni wpływ na tempo przyswajania przez konkretnego osobnika zasad komunikacji przyjętych w społeczeństwie, w którym on funkcjonuje. Znacznie bardziej skomplikowanym problemem, przede wszystkim medycznym, ale m.in. też lingwistycznym, jest niezgodna z regułami grzecznościowymi komunikacja wywołana przez upośledzenie, starość, choroby. Pozostaje ona poza zainteresowaniem badawczym tego artykułu.

¹⁵ Na to zjawisko obecne wśród współczesnej młodzieży zwraca uwagę M. Peisert w: *idem*, *op. cit.*, s. 26.

¹⁶ E.A. Земская, *Категория вежливости: общие вопросы и национально-культурная специфика русского языка*, [w:] *eadem*, *Язык как деятельность. Морфема. Слово. Речь*, Москва 2004, s. 597.

¹⁷ Zob. punkt 1.2.1.

2.2. Niegreczność jako chęć poniżenia, zademonstrowania swojej wyższości nad współrozmówcą, obrażenia, ziryutowania — rozdrażnienia, dokuczenia odbiorcy

Nadawca chcąc zniszczyć twarz swojego współrozmówcy — obrazić go, poniżyć sięgnie po różne środki. Należą do nich:

a) obraźliwe formy adresatywne nominalne i pronominalne (**ТЫ** zamiast **ВЫ**) skierowane do osób obcych — nieznanych lub znanych. Za szczególną niegreczność uznawane jest stosowanie form bezdystansowych **ТЫ** do podwładnych i oczekiwanie od nich form dystansowych **ВЫ**:

— *Пошёл вон **кретин**, — рывкнула Ритка. Она была москвичкой, имела в сумочке паспорт с постоянной пропиской и никого не боялась.*

(Д. Донцова, Микстура от косоглазия, 2003)

— *Я его узнал, а он меня — нет. Ведь таких, как мы, были тысячи. И тут я потерял над собой контроль и сказал ему: — Ах **ты сволочь, сволочь!** Ты думаешь — **ты** хозяин жизни. А **ты** пёс жизни. — И дал ему в морду.*

(И. Грекова, Хозяева жизни, 1960)

b) prowokacyjna, ironiczna pełna złośliwości deskrypcja osób, sytuacji, miejsc związanych z rozmówcą, które nadawca używa jakoby w neutralnym kontekście, mająca na celu zniszczenie twarzy, naruszenie jego ego, jako przykład nierespektowania grzeczności negatywnej wg klasyfikacji P. Brown i S. Levinsona:

Mąż do żony:

— *Звонила твоя любимая подруга.*

Żona nie dosłuchawszy do końca domyśla się o kim mowa i reaguje obrażona:

— *Никакая она мне не подруга! Да ещё и любимая!*

Matka do syna:

— *Твой дружок приходил, Петя...*

Syn przerywa z rozdrażnieniem:

— *Ты же знаешь, что я с ним не дружу, мы давно в ссоре*¹⁸.

Ten typ niegreczności jest charakterystyczny wśród ludzi dobrze się znających, bliskich znajomych lub rodziny.

c) prowokacyjne, złośliwe pytania podważające celowość jakiegoś działania współrozmówcy, zawierające negatywnie nacechowaną leksykę opisującą te czynności:

Mąż do żony o dziecku:

— *Зачем **ты** ему эту куртку **напялила**?*

Zamiast uzasadnienia, np.:

— *Эта куртка ему мала.*

— *Эта куртка сегодня холодна для прогулки.*

— *Лучше дай ему другую куртку.*

¹⁸ Dwa ostatnie przykłady zostały zaczerpnięte z: E.A. Земская, *op. cit.*, s. 586.

Mąż do żony o przygotowanym przez nią posiłku:

— *Зачем ты набухала столько воды в суп?*

Zamiast grzecznej uwagi, np.

— *Суп получился сегодня жидковат.*

— *Мне кажется, что супчик вчера был вкуснее.*

Wypowiedzi tego rodzaju naruszają postulaty grzeczności pozytywnej, stylistycznie negatywnie nacechowana leksyka — czasownik w pejoratywnym świetle ukazujący czynność wykonaną przez adresata, a przy tym forma pytania kwestionująca zasadność wykonanego działania, jest wyrazem negatywnego/nieprzyjaznego/wrogiego stosunku do działań podejmowanych przez odbiorcę albo nieprzychylnego stosunku nadawcy do samej osoby odbiorcy aktu komunikacji¹⁹.

d) zwerbalizowane oczekiwania nadawcy wobec osoby odbiorcy — nieodpowiednie/niewłaściwe znacznie przewyższające/znacznie zaniżające jego kompetencje. Pojawiają się one w celu wprawienia rozmówcy w złość, zakłopotanie, wyprowadzenia go z równowagi, ośmieszenia, zniszczenia jego twarzy. Szczególnie są one bolesne jeśli pojawiają się przy świadkach. Sytuacje takie mają miejsce często w pracy, mogą wówczas być uznawane za mobbing, który w Federacji Rosyjskiej jest prawnie zabroniony²⁰.

Sytuacja 1:

— *«Когда я разговаривала по телефону, мой начальник мог при всём отделе сказать, чего это ты там рецепты обсуждаешь, только это делать и можешь, даже если я разговаривала с коллегами по работе. Это очень унижительно».* [Алиса, 25 лет.]

Sytuacja 2:

— *«Ты не сможешь этого сделать. Ты не оканчивала специальных курсов и не имеешь сертификатов». Хотя я точно знаю, что для выполнения этой деятельности сертификаты не нужны».* [Марина, 32 года²¹.]

e) nieco zbliżone do poprzedniej grupy są sytuacje komunikacyjne, w których nadawca (np.: sprzedawca, urzędnik niskiego szczebla, pracownik porządkowy) chce zademonstrować swoją władzę nad rozmówcą, gdy sytuacja na to pozwala, chociaż instynktownie czuje, że klient/ petent przewyższa go znacznie — zwłaszcza poziomem wykształcenia. Zachowania takie nagminnie obserwowano w czasach ZSRR, ale również współcześnie nierzadko mają miejsce, zwłaszcza wśród starszych, u których głęboko zakorzenione są manieri poprzedniej epoki.

¹⁹ Porównaj E.A. Земская, *op. cit.*, s. 586–588.

²⁰ „Защита чести, достоинства, деловой репутации связана с привлечением обидчика к гражданско-правовой ответственности с возмещением потерпевшему компенсации морального вреда (статьи 152, 1100 ГК РФ). Гражданин вправе требовать по суду опровержения порочащих его честь, достоинство или деловую репутацию сведений, если распространивший такие сведения не докажет, что они соответствуют действительности” — Е.Л. Болотова, *Правовые механизмы противодействия насилия в образовании*, www.институтстроителейстраны.рф (dostęp: 8.02.2016).

²¹ <http://www.e-xecutive.ru/career/hr-management/1742085-mobbing-chto-delat-esli-vas-unizhaut-na-rabote> (dostęp: 8.02.2016).

R. Rathmayr zwraca uwagę, że szczególnie niegreczną grupą zawodową w Rosji są sprzedawcy²². Obraza odbiorcy nie jest niczym uzasadniona, a wynika z ograniczenia nadawcy. Jest dla niego próbą dowartościowania samego siebie, formą urozmaitenia nudnych, rutynowych, często nielubianych czynności zawodowych²³.

Sytuacja 1: podróżny–kasjer kasy biletowej:

В кассе “Аэроэкспресс” я обратился к кассиру с просьбой продать мне билет. Кассир в исключительно грубой форме отказалась это сделать, так как у неё не оказалось сдачи с тысячной купюры. Более того, кассир заявила, что ничего не обязана клиентам и вообще “сейчас закроет кассу и уйдёт”. Когда же я заявил о недопустимости её поведения, кассир просто перешла на крик: “Чего тут базарите? Разбазарились!” Люди в очереди встали на мою сторону, и у кассира вдруг отыскалась сдача. Но я был потрясён её бесцеремонным и оскорбительным поведением.

Sytuacja 2: klient–sprzedawca sklepu AGD

Я зашёл в павильон, торгующий сантехникой, выбрал понравившееся зеркало. Оплатив покупку, я обратился к девушке-продавцу с просьбой упаковать зеркало, на что та небрежительно ответила: “Оно лёгкое, нечего упаковывать”. Но я проявил настойчивость, и продавец пригласила-таки работника магазина, который принялся за упаковку. Продавец же, возмущённая моей “наглостью”, стала в моём присутствии обсуждать мою просьбу с пришедшим работником: вот, мол, совсем покупатель распустились! Когда же я выразил недоумение столь странным поведением торгового работника, та бросила в ответ, что никакого наказания не боится²⁴.

2.3. Niegreczność jako środek do osiągnięcia zysku odbiorcy

Zamierzone niegreczne zachowanie na niekorzyść odbiorcy można rozpatrywać pod kątem potencjalnego zysku nadawcy, jako narzędzie do realizacji jego intencji. Będzie to wówczas środek nacisku na współrozmówcę mający ułatwić osiągnięcie celu, np. szantaż, groźba, natarczywe żądanie, które przyniosą nadawcy wymierną korzyść, ale będą szkodliwe dla odbiorcy:

a) groźba, szantaż

— Баночка с замазкой звякнула осколками внизу, за ней из его рук, вцепившихся в меня, выпала отвертка. — Скажи мне, падла, или я тебя убью! Это ты на нас стучишь?! Это ты гнус, нас закладываешь? Скажи мне, тварь, или я убью тебя!

(А. Терехов, Мемуары срочной службы, 1991)

²² R. Rathmayr, *Zur Kategorie Höflichkeit im Russischen*, [w:] *idem*, *Pragmatik der Entschuldigungen. Vergleichende Untersuchung am Beispiel der russischen Sprache und Kultur*, Wien 1996, s. 24.

²³ О коммуникативных тактиках образы разговора — О.С. Иссерс, *Семантический тип речевых стратегий: Стратегия и тактики дискредитации*, [w:] *idem*, *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*, изд. 5, Москва 2008, s. 160–177; В.И. Жельвис, «Анти-Грайс»: постулаты грубости как регулятор коммуникативного поведения, [w:] *Жанры речи*, Сб. н. статей, Вып. 8, Памяти Константина Фёдоровича Седова, отв. ред. В.В. Дементьев, Саратов-Москва 2012, s. 99–109.

²⁴ <http://mirnov.ru/arhiv/mn760/mn/09-1.php> (dostęp: 8.02.2016).

— До завтра я не успею.

— [...] **Если ты не успеешь, я тебя застрелю.** - Как это ты застрелишь?

— Очень просто. Выстрелю тебе в голову, и от этого ты умрёшь.

(А. Герасимов, Ты можешь, 2001)

b) żądanie

— *Что здесь происходит? **Переведите мне!** Боб! Немедленно скажи мне, что они говорят?*

(И. Муравьева, Документальные съёмки, 1997–1998)

— *Пойдём покурим?* — *говорит Борис участливо.*

— **Не мешай мне работать!** — *ору я.*

— *Что за манера входить без стука? Выталкиваю его в коридор, плотно закрываю дверь (...).*

(В. Аксёнов, Звёздный билет — Юность, 1961)

2.4. Niegrzeczność zamierzona, celowa użyta dla ratowania odbiorcy

W ekstremalnie trudnych, niebezpiecznych sytuacjach wypowiedzi służb ratujących zdrowie i życie poszkodowanych ograniczają się do krótkich komend, które łamią wszelkie zasady etykiety. Mają one oszczędzać czas i energię oraz zmusić współ rozmówcę do współpracy, aby jak najszybciej opanować groźną dla niego sytuację. Powstaje paradoksalna z punktu widzenia etykiety językowej sytuacja wdzięczności za niegrzeczność.

Sytuacja 1: lekarz–pacjent:

— *Нужна тишина. Нужен уход.* — **Нет — нет,** — *прикрикнул врач — вы, Алимускин, молчите! Вы уж не разговаривайте!*

(В. Маканин, Ключаров и Алимускин, 1974)

Sytuacja 2: lekarz–pacjent:

— *Дайте руку! Разденьтесь до пояса! Дышите глубже! Не дышите! Откройте рот!*

(Г. Алексеев, Зелёные берега, 1983–1984)

Sytuacja 3: służby ratownicze–poszkodowani:

— *Мы ускорим поиски! Ещё немного! Экономьте кислород! Не разговаривайте! — Есть не разговаривать!*

(Г. Адамов, Тайна двух океанов, 1939)²⁵

W powyższym artykule starałam się pokazać, że niegrzeczność nadawcy może mieć różne źródła. Równie często, jak nieświadoma — niekontrolowana, może być działaniem precyzyjnie zaplanowanym, celowym mającym zaspokoić różne potrzeby nadawcy. Ich wachlarz jest szeroki: od prymitywnej satysfakcji z poniżenia ko-goś, poprzez dążenie do osiągnięcia przez nadawcę wymiernych zysków material-

²⁵ Wszystkie przykłady pochodzące z literatury zostały zaczerpnięte z НКРЯ (Национальный корпус русского языка).

nych, zawodowych, psychicznych, aż po niegrzeczność dla dobra odbiorcy. Powstaje wówczas wydawałoby się paradoksalna sytuacja, gdy niegrzeczność jest narzędziem do ratowania zdrowia i życia odbiorcy, jednak wszystkie inne przejawy niewłaściwego zachowania językowego są dla odbiorcy zagrożeniem. Przykłady zaczerpnięte z języka rosyjskiego obrazujące opisywane sytuacje wskazują, że dysponuje on szerokim zasobem środków komunikacyjnych do realizacji opisywanych zjawisk.

Bibliografia

Literatura

- Brown P., Levinson S., *Universals in language usage: Politeness phenomena*, [w:] *Questions and politeness. Strategies in social interaction*, red. E.N. Goody, Cambridge 1978.
- Cirko L., *Akceptacja w komunikowaniu się. Między preskrytywizmem a permissytywizmem*, Wrocław 2009.
- Grice H.P., *Logika i konwersacja*, „Przegląd Humanistyczny” XXI, 1977.
- Kamińska-Szmaj I., *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*, Wrocław 2007.
- Marcjanik M., *Normy regulujące językowe zachowania grzecznościowe*, „Przegląd Humanistyczny” XXXIV, 1990.
- Marcjanik M., *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa 2008.
- Ożóg K., *O niektórych aspektach semantyki zwrotów grzecznościowych*, [w:] *Język a kultura*, t. 6. *Polska etykieta językowa*, red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik, Wrocław 1992.
- Peisert M., *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wrocław 2004.
- Pytel-Pandey D., *System adresatywny współczesnego języka niemieckiego i rosyjskiego. Konfrontacja socjolingwistyczna*, Wrocław 2003.
- Rathmayr R., *Pragmatik der Entschuldigungen. Vergleichende Untersuchung am Beispiel der russischen Sprache und Kultur*, Wien 1996.
- Smereka T., *Agresja i życzliwość w kontekście zachowań komunikacyjnych*, [w:] *Język a kultura*, t. 17. *Życzliwość i agresja w języku i kulturze*, red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, Wrocław 2005.
- Жельвис В.И., *«Анти-Грайс»: постулаты грубости как регулятор коммуникативного поведения*, [w:] *Жанры речи*, Сб. н. статей, Вып. 8, Памяти Константина Фёдоровича Седова, отв. ред. В.В. Дементьев, Саратов-Москва 2012.
- Земская Е.А., *Язык как деятельность. Морфема. Слово. Речь*, Москва 2004.
- Иссерс О.С., *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*, изд. 5, Москва 2008.
- Ларина Т.В., *Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций*, Москва 2009.
- Прохоров Ю.Е., Стернин И.А., *Русские: коммуникативное поведение*, Москва 2011.
- Формановская Н.И., *Коммуникативный контакт*, Москва 2012.
- Формановская Н.И., *Речевой этикет в русском общении. Теория и практика*, Москва 2009.
- Формановская Н.И., *Русский речевой этикет. Лингвистический и методический аспекты*, изд. 4, Москва 2008.

Źródła internetowe

<http://mirnov.ru/arhiv/mn760/mn/09-1.php>.

<http://www.e-xecutive.ru/career/hr-management/1742085-mobbing-chto-delat-esli-vas-unizhaut-na-rabote>.

www.duden.de.

www.gramota.ru.

www.институтстроителейстраны.рф.

www.meriam-webster.com/dictionary.

www.sjp.pwn.pl.

Impoliteness, as a way to implement the intentions of the sender's communication (in the Russian language)

Summary

The author deals with impoliteness in this article. He describes the reasons of this phenomenon in the society and calls various types of impoliteness. There are:

1. unintentional impoliteness
2. intentional impoliteness, which are the sources of different communication intentions of the speaker.

These intentions are:

- insulting the interlocutor,
- achieving its own purpose and advantage,
- protecting the interlocutor in an extremely difficult situation for him.

The following examples show that the Russian language has a wide range of possibilities for the realisation of impoliteness in the communication.

Keywords: impoliteness, politeness, communication.

Невежливость как способ реализации коммуникативной интенции говорящего (на примере русского языка)

Резюме

В статье автор исследует проблему невежливости в языковой коммуникации. Он рассматривает причины этого явления в обществе и называет разные типы невежливости. К ним принадлежат:

1. непреднамеренная невежливость,
2. целенаправленная невежливость, причиной которой являются разные коммуникативные намерения говорящего:
  - обидеть собеседника,
  - достичь своей цели, пользы,
  - спасти собеседника в экстремально опасной для него ситуации.

Использованные примеры показывают, что русский язык имеет широкий диапазон возможностей реализации коммуникативной невежливости.

Слова ключи: невежливость, вежливость, коммуникация.